

ДУШАН КОВАЧЕВИЋ

БАЛКАНСКИ ШПИЈУН

„Ништа није онако као што
изгледа!”

КЉУЧ ЗА ЧИТАЊЕ

Од комичне ситуације до дијагнозе једног страха

**Ко је у овој драми
„шпијун” — подстанар
или онај који га
прогања?**

На првом нивоу, Илија верује да је шпијун Петар Јаковљевић. На дубљем нивоу, драма показује да је „шпијун” производ страха, идеолошке трауме и навике да се непријатељ тражи свуда. Зато је главна тема политичка параноја човека који више не уме да разликује стварност од сопствене сумње.

ДУШАН КОВАЧЕВИЋ

Комедија која разоткрива механизме друштва

Ко је аутор?

- рођен 1948. у Мрђеновцу код Шапца;
- драмски писац, сценариста, редитељ и академик;
- један од најзначајнијих савремених српских комедиографа;
- од 1998. директор Звездара театра; редовни члан САНУ од 2009.

Препознатљив поступак

Смешно произлази из страха, заблуде и апсурда; породична сцена постаје слика друштва; један лик често открива читав систем.

Дела за повезивање

Маратонци трче почасни круг

Ко то тамо пева

Сабирни центар

Професионалац

ПОВОД ЗА НАСТАНАК ДЕЛА

Од једне полицијске посете до драме о добровољном шпијунирању

**Како је један рутински
разговор постао
драмска ситуација?**

Ковачевић је идеју добио из реалног искуства: непосредно пред пут у Америку посетио га је полицијски инспектор. Писац је замислио човека који има досије, трауму и сталну потребу да доказује лојалност. Такав човек би, да би се оправдао пред системом, могао да почне да ради и оно што му нико није наредио.

Систем је најуспешнији кад му људи сами постану продужена рука.

ДРАМСКА РАДЊА

Истрага која почиње као опрез, а завршава као распад

На чему се заснива радња?

- Илијина истрага о подстанару Петру Јаковљевићу;
- драма има два чина, сваки са пет насловљених поглавља;
- истрага траје 45 дана;
- простор је сведен породични стан/кућа — мала сцена великог страха;
- радња се одвија у Југославији седамдесетих година XX века.

„Све постаје доказ.”

ДРАМСКИ УВОД: РАДИО И КРОМПИР

Званична истина не одговара животу у кући Чворовића

Шта открива почетак драме?

Радио говори о стабилности и напретку, а кућа показује оскудицу: Даница се жали на скупоћу, храна је сведена на основне намирнице, а Соња до посла може само преко веза. Комика настаје из судара пропаганде и свакодневице.

ИСТОРИЈСКИ КОНТЕКСТ

Информбиро, Голи оток и страх од „унутрашњег непријатеља”

Зашто је Голи оток важан за Илију?

После сукоба Југославије са СССР-ом 1948. појављује се страх од присталица Информбироа; Илија је повратник са Голог отока — места политичког „преваспитавања”; Он је преживео системску тортуру и зато непрестано осећа да мора да доказује исправност. Његова параноја није само лична: она је последица историјске трауме.

ИЛИЈА ЧВОРОВИЋ

Жртва система која постаје његов добровољни чувар

Зашто је Илија истовремено смешан и трагичан?

Смешан је јер сваку ситницу претвара у доказ завере.

Трагичан је јер није рођени зликовац, већ човек уништен политичком силом.

Он више не функционише у свету који га је казнио: стално осећа да је посматран и да мора поново да доказује верност.

КАКО ПОЧИЊЕ СУМЊА?

Полицијски позив покреће механизам страха

„Ништа није онако као што изгледа!”

Шта Илија закључује?

Подстанар је живео у Паризу → „Запад” постаје знак опасности.

Његов повратак и уштеђевина делују Илији као прикривена мисија.

Рутинска питања полиције Илија тумачи као тајни налог.

Сумња му постаје важнија од стварности.

Кључни механизам

**страх → тумачење →
„доказ” → још већи страх**

МЕТОДЕ ИСТРАГЕ

Смешно је све што ради; страшно је докле је спреман да иде

Шта све Илија ради?

- узима боловање, а затим неплаћено одсуство;
- купује фото-апарат и опрему за праћење;
- троши уштеђевину и подиже кредит;
- прати подстанара до крајњих граница;
- угрожава сопствено здравље да би „доказао” оно у шта већ верује.

Опсесија замењује разум.

ПЕТАР ЈАКОВЉЕВИЋ

Подстанар који је сумњив јер је слободнији од Илије

Ко је Петар Јаковљевић и зашто је „опасан“?

Он је повратник из Француске, син породице којој је после рата одузета имовина. Долази са новцем и намером да отвори приватну кројачку радњу. У Илијиној свести, то је довољно: Запад, приватна иницијатива и другачији погледи постају знаци непријатеља.

ЂУРА ЧВОРОВИЋ

Брат близанац као појачало Илијине параноје

Зашто се у драми појављује Ђура?

Ђура не смирује Илију, него га потврђује. Он доноси осећај да Илијина заблуда није само индивидуална, већ део ширег искуства: исте трауме, исти језик власти, исти страх од непријатеља. У сцени истраге браћа преузимају улоге оних који су некад мучили њих.

ДАНИЦА И СОЊА

Породица као прва жртва параноје

Какву улогу имају женски ликови?

Даница је слика преживљавања: стално слуша радио и љушти кромпир.

Њена верност мужу прераста у пристајање на страх.

Соња види очево пропадање и поставља питање његовог здравља.

Кућа постаје место политичке заразе: приватно више није приватно.

СЦЕНА САСЛУШАЊА

Врхунац: жртве почињу да говоре језиком мучитеља

Шта је најстрашније у завршници?

Илија и Ђура муче подстанара да би изнудили признање. Ту се показује најдубља трагедија: људи које је систем некада сломио сада понављају његове методе. Илијин срчани удар долази у тренутку самоисповести — тело више не издржава притисак страха.

ОСНОВА КОМИКЕ

Смејемо се, али смех застаје кад схватимо механизам

„Све је супротно од онога што изгледа да јесте.”

Комика се гради на четири нивоа:

КОМИКА СИТУАЦИЈЕ

обичан подстанар постаје „државни непријатељ”

КОМИКА КАРАКТЕРА

Илијина опсесивност прелази у карикатуру

КОМИКА ЈЕЗИКА

политичке фразе звуче као празне формуле

ГРОТЕСКА

смешно се изврће у насиље и страх

ТРАГИКОМЕДИЈА И ЦРНИ ХУМОР

Кад комично открива сурову истину

Шта је трагикомедија?

Драмска врста у којој се трагично и комично не поништавају, него једно друго појачавају.

Шта је црни хумор?

Хумор који се јавља у суровим околностима и открива истину коју је тешко изговорити директно.

У Балканском шпијуну смејемо се заблуди, али препознајемо последице страха.

ВЕЗА СА НУШИЋЕМ

Од Сумњивог лица до Балканског шпијуна

**Зашто се Илија
Чворовић може
поредити са Јеротијем
Пантићем?**

И један и други „лове” сумњиво лице и верују да бране државу. Код Нушића је у првом плану бирократска смешност власти, док Ковачевић показује шта се дешава када та логика уђе у човека и породицу. Зато је Балкански шпијун модернија, мрачнија верзија исте сатиричне матрице.

Нушић: држава се смеје себи. • Ковачевић: човек постаје минијатурна држава.

ДРАМА И ФИЛМ

Исто језгро — различит ритам приповедања

Шта филм добија?

- брже смењивање простора и планова;
- крупни планови који појачавају Илијину мимику и нервозу;
- визуелни ритам праћења, јурњаве и „контрашпијунаже”;
- ширење породичног стана на улицу, град и државни апарат.

Зашто је Бата Стојковић толико убедљив као Илија?

Зато што комично не игра као шалу, већ као смртно озбиљну животну истину свог лика.

У филму је параноја видљива као покрет, поглед, застој и експлозија гласа.

МОТИВИ И СИМБОЛИ

Мали предмети као знаци великог поремећаја

РАДИО

званична истина, пропаганда и празне фразе

КРОМПИР

сиромаштво, преживљавање, сведен живот

ПРОЗОР

граница између куће и сумњивог света

ФОТО-АПАРАТ

потреба да се сумња претвори у доказ

ДОСИЈЕ

прошлост која никад не престаје да траје

СРЦЕ

тело које пуца под притиском страха

Све у кући Чворовића може да постане „доказ”, јер је Илијина свест већ донела пресуду.

ПРОВЕРА ЗНАЊА

1. Зашто Илија сумња у Петра Јаковљевића?
2. Каква је улога Голог отока у обликовању Илијиног лика?
3. У чему је разлика између смешног и трагичног у делу?
4. Како радио-вести уводе сатиричну перспективу?
5. Зашто је Ђура важан за развој радње?
6. Како се у драми приватни простор претвара у политички простор?
7. Објасни везу са Нушићевим Сумњивим лицем.
8. Да ли је Илија само кривац или и жртва? Образложи.

Илијина сумња настаје из страха, а не из доказа. Голи оток објашњава зашто је Илија трајно несигуран и послушан.

Драма је трагикомедија: смешни поступци откривају трагично оштећење човека.

Радио показује раскорак између пропаганде и стварности.

Ђура умножава Илијину параноју и показује да она није изолован случај.

Ковачевић исмева систем у ком се непријатељ производи да би се страх одржао.

**„Најстрашнији шпијун није онај који долази споља,
него страх који човек носи у себи.”**

Балкански шпијун је комедија о човеку који брани систем који га је уништио.
Зато смех у овој драми није бекство од истине, него начин да се истина
поднесе.

параноја • власт • породица • страх • смех